

УДК 336.1:352

А. В. Руснак,

д. е. н., доцент, професор кафедри економіки та фінансів, Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон

Л. О. Алещенко,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Державний вищий навчальний заклад "Херсонський державний аграрний університет", м. Херсон

ПЕРСПЕКТИВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

A. Rusnak,

doctor of economic sciences, associate professor, professor of the Economics and Finance Department, State higher educational institution "Kherson State Agrarian University", Kherson

L. Aleschenko,

higher education applicant of the third (educational-scientific) level,

State higher educational institution "Kherson State Agrarian University", Kherson

THE PROSPECTS FOR THE FORMATION OF FINANCIAL RESOURCES OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES

Визначено основні перешкоди для досягнення ефективності фінансового забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Доведено, що органи місцевого самоврядування сільських ОТГ часто неспроможні підготувати якісні інвестиційні проекти для отримання коштів державної підтримки та коштів міжнародної допомоги, не готові до запровадження стратегічного планування та програмування розвитку громад.

Вивчено досвід пошуку та залучення коштів для соціально-економічного розвитку територій на прикладі ОТГ у Херсонській області. Обґрунтовано заходи, які доцільно проводити громадам з метою підвищення інвестиційної привабливості території. Визначено основні пріоритети для залучення інвестицій в громади. З метою забезпечення сталого розвитку громад узагальнено напрями діяльності місцевих органів влади в інвестиційному процесі. Враховуючи розглянутий досвід залучення інвесторів, для формування привабливого інвестиційного іміджу ОТГ запропоновано практичні заходи.

Визначені основні джерела отримання коштів для соціально-економічного розвитку ОТГ: міжнародна технічна допомога, додаткові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури громади, надходження місцевих податків від суб'єктів господарювання.

The main obstacles for achievement of financial support of the united territorial communities' development (UTCs) are determined. It is proved that local government bodies of rural UTCs often can't give high-quality investment projects for receiving state support and international aid funds. They are not ready to implement strategic planning and programming of community development.

The experience of searching and attracting funds for the social and economic development of the territories has been studied by using the example of UTCs in the Kherson region. The measures, which are expedient to conduct the communities in order to increase the investment attractiveness of the territory, are substantiated. The main priorities for attracting investments into the community are determined. In order to ensure sustainable development of communities, the directions of local authorities' activity in the investment process are generalized. Taking into account the considered experience of attracting investors, practical measures have been proposed to form an attractive investment image of UTCs.

The main sources of obtaining funds for socio-economic development of UTCs are identified: international technical assistance, additional subventions from the state budget to local budgets for the formation of community infrastructure, and the receipt of local taxes from business entities.

Ключові слова: об'єднані територіальні громади, фінансові ресурси, інвестиції, інвестиційний проект, інвестиційна привабливість території.

Key words: united territorial communities, financial resources, investments, investment project, investment attractiveness of the territory.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні протягом 2015—2017 рр. було зроблено ряд дуже важливих кроків щодо децентралізації, насамперед прийняття Закону

України "Про добровільне об'єднання територіальних громад", а також внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів. За таких умов зростає роль територіальних громад

у соціально-економічному розвитку країни завдяки ряду реформ місцевого самоврядування, що започатковані та вже здійснюються.

У зв'язку з реалізацією реформи децентралізації державного управління, в тому числі бюджетної децентралізації, значна частина повноважень і відповідальності у фінансовій та бюджетній сфері перейшла "на місця", зокрема в новостворені об'єднані територіальні громади (ОТГ) та виявляється багато складних проблем у їх функціонуванні, від вирішення яких залежить у цілому соціально-економічний розвиток країни.

Однією з перших виступає проблема належного виконання територіальною громадою своїх функцій, яка переплітається з питаннями наповнення бюджету ОТГ, формуванням фінансових ресурсів, достатніх для належного фінансування нагальних соціальних потреб громад на основі принципу субсидіарності, реалізації програми їх економічного, технологічного розвитку. Тому ОТГ необхідно, поперше, мати реальні можливості формувати певний обсяг фінансових ресурсів, щоб бути фінансовоспроможними, а по-друге, мати законодавчо визначені повноваження як суб'єкта влади, що і є першочерговими завданнями реформ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Публікацій, присвячених формуванню фінансових ресурсів в контексті реформи децентралізації державного управління в Україні обмаль. Різні аспекти аналізу цієї проблематики представлені у роботах науковців та практиків, серед яких: Гургула Т.В., Сторонянська І.З., Пелехатий А.О., Ольшанський О.В.

Процес об'єднання територіальних громад та залучення коштів до їх бюджетів є дуже складними процесами не тільки для економіки країни, але й загалом для свідомого сприйняття цих процесів населенням, тому потребують консолідації зусиль усіх рівнів влади та постійної підтримки міжнародних партнерів. Тому питання пошуку альтернативних джерел для забезпечення фінансової дієздатності територіальних громад є актуальними.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основною метою дослідження є визначення перспектив та заходів залучення коштів для соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ТА ЇХ ОБГРУНТУВАННЯ

Роль ОТГ у забезпеченні інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території є на сучасному етапі є ключовою. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади на засадах децентралізації, концептуальні засади якої були схвалені у 2014 р., а практична реалізація розпочалась у 2015 р., виявилась серед найрезультативніших і найпомітніших із проголошених стратегічних реформ Урядом країни. Реформа децентралізації спрямована на створення сучасної системи місцевого самоврядування в Україні на основі європейських цінностей розвитку місцевої демократії, наділення територіальних громад повноваженнями та ресурсами, що забезпечать місцевий економічний розвиток, надання населенню високоякісних та доступних публічних послуг [1].

На думку учених, незначний обсяг доходів не дає реальних можливостей місцевій владі бути фінансово незалежною та впливати на соціально-економічні процеси у регіонах. Доступ на ринки запозичень стримується через високі ставки, сплата яких перевищує навантаження на місцеві бюджети. Надходження від комунальних підприємств не завжди покривають витрати на їх утримання. Механізм використання бюджетних коштів не забезпечує задоволення суспільних потреб [2]. До основних перешкод для досягнення ефективності фінансового забезпечення розвитку територіальних громад на сучасному етапі віднесено такі: невідповідність сучасних тенденцій формування доходів місцевих бюджетів сільських територіальних громад цілям підвищення їх фінансової спроможності; відсутність стимулів ефективного використання власного фінансового потенціалу територій; суттєва диференціація територіальних громад за рівнем бюджетної забезпеченості; неефективна структура місцевих бюджетів регіону, а також їх вертикальна та горизонтальна розбалансованість; мізерні обсяги видатків місцевих бюджетів територіальних громад на фінансування розвитку територій [3].

В Україні практична реалізація процесу об'єднання територіальних громад розпочалась в середині 2015 р. У 2016 р. відбувся суттєвий прогрес у формуванні ОТГ — їхня кількість зросла у 2,3 рази.

Станом на початок 2017 р. в Україні налічувалось 366 ОТГ, які об'єднали 1740 місцевих

рад. Після прийняття низки нормативно-законодавчих актів, що врегулювали проблемні питання об'єднання, процес формування ОТГ отримав новий імпульс до активізації. Так, станом на кінець травня 2017 р. в Україні утворено 413 ОТГ, що об'єднали 5258 населених пунктів. Найбільшу кількість ОТГ створено у Тернопільській (36 ОТГ), Дніпропетровській (34 ОТГ), Житомирській (32 ОТГ), Хмельницькій (26 ОТГ), Львівській (25 ОТГ), Вінницькій та Запорізькій (по 24 ОТГ) областях. Сумарна частка перших трьох із зазначених регіонів становить чверть (24,6 %) всіх ОТГ країни. Водночас окремі регіони суттєво відстають у процесі формування ОТГ, серед них Київська (2 ОТГ), Харківська та Закарпатська (по 5 ОТГ) області [4].

На сьогодні потребують опрацювання питання залучення коштів для розвитку сільських територій та стабільного забезпечення державної фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад.

У 2016 р. субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад складала 1 млрд грн, який був розподілений між бюджетами 159 ОТГ (пропорційно до площі території громади та кількості сільського населення у такій територіальній громаді з рівною вагою обох цих факторів). У 2017 р. обсяг субвенції на формування інфраструктури ОТГ був передбачений у розмірі 1,5 млрд грн, при цьому фінансування із загального фонду Державного бюджету складало лише 0,5 млрд грн, а решта 1 млрд грн — із спеціального фонду. Ці кошти були розподілені між 366 ОТГ, відтак кожна громада отримала менше коштів, ніж минулого року [5].

Швидке збільшення кількості ОТГ без пропорційного збільшення обсягу субвенції на розвиток інфраструктури знижуватиме мотивацію громад до об'єднання та їхні можливості щодо соціально-економічного розвитку, а відтак погіршуватиме очікування від реформ. Тому нагальною проблемою є удосконалення механізму державної фінансової підтримки добровільного об'єднання територіальних громад та забезпечення стабільних джерел такої підтримки.

На сьогодні майже відсутнє належне кадрове забезпечення органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад, спостерігається недостатність кваліфікації службовців місцевого самоврядування для виконання нових функцій. Зокрема це призводить до неефективного використання фінансових ресурсів територіальних громад,

неспроможності освоїти кошти державних субвенцій на розвиток громад [6].

Раціональне управління фінансовими ресурсами опосередковує процес діяльності усіх суб'єктів управління щодо формування фінансових ресурсів, створенню, нарощуванню і ефективному використанню фінансових ресурсів [2]. Органи місцевого самоврядування сільських ОТГ часто неспроможні підготувати якісні інвестиційні проекти для отримання коштів державної підтримки та коштів міжнародної допомоги, не готові до запровадження стратегічного планування та програмування розвитку громад. Вирішення цієї проблеми, на нашу думку, лежить у площині професіоналізації служби в органах місцевого самоврядування, запровадження дієвих програм підвищення кваліфікації службовців органів місцевого самоврядування, надання їм необхідної консультативної і методичної допомоги з боку органів виконавчої влади та фінансування підготовки фахівців у вищих закладах освіти.

Залучення інвестицій в об'єднану територіальну громаду необхідне, в першу чергу, для впровадження інноваційних складових в різних сферах економіки та соціально-культурного розвитку територій, заміщення ними застарілих, малопродуктивних виробництв, продукція яких не є конкурентоздатною [7].

Нами вивчено досвід пошуку та залучення коштів для соціально-економічного розвитку територій на прикладі об'єднаних територіальних громад у Херсонській області. Наприклад, Присиваська ОТГ Чаплинського району області активно здійснює пошук інвесторів та партнерів, зокрема, співпрацює з компанією Глобал Ком'юнітіз у рамках Програми DOBRE "Децентралізація приносить кращі результати та ефективність", яка спрямовує більшу частину своєї технічної та фінансової допомоги на місцевий рівень, створюючи додаткові можливості громаді ефективніше управляти ресурсами, збільшити якість державних послуг, стимулювати розвиток місцевої економіки та підвищити рівень залучення громадян [8].

Також вищевказана громада використовує кошти міжнародної технічної допомоги від Проекту "Підтримка аграрного і сільського розвитку" (USAID), реалізацію якого забезпечує компанія "Кімонікс Інтернешнл" Сполучених Штатів Америки, за фінансової підтримки Агенства США з між-

народного розвитку (USAID). Проектом заплановано:

- надання допомоги в розробці та реалізації локальних стратегій економічного розвитку в сільському господарстві та проєктів з покращення ринкової інфраструктури;

- нарощування доданої вартості сільськогосподарської продукції;

- створення робочих місць;

- підвищення доходів сільського населення та покращення якості життя в громаді;

- повне використання потенціалу місцевих органів влади та цільових груп щодо впровадження моделей сільського розвитку на основі лідерства сільських громад.

Успішною та ефективною є робота ОТГ Херсонської області у Проєкті "Громадський діалог — співпраця органів місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад задля розвитку", що фінансується програмою "Підтримка демократії" Республіки Польща. У ході реалізації проєкту будуть поширені нові знання та навички для покращення публічних й адміністративних послуг в громадах. Результативною для ОТГ є участь у Проєкті "Застосування евалюацій в ефективному управлінні громадою" (партнери — Фонд Демократичне Товариство Схід, м. Варшава; Східноукраїнський центр громадських ініціатив, м. Київ), який спрямований до органів самоврядування місцевих об'єднаних громад, і метою якого є підвищення управлінського потенціалу громад шляхом оцінювання результатів їхньої діяльності та фінансова підтримка [8].

Залучення коштів міжнародної фінансової допомоги для розвитку ОТГ відбувалося й шляхом підписання меморандумів про співпрацю в інноваційній та науково-виробничій сфері з громадськими організаціями та інститутами, зокрема з Фондом "Регіональний центр економічних досліджень та підтримки бізнесу", Інститутом інтелектуальних інвестицій щодо безоплатного проведення спільних консультацій та розробки рекомендацій для забезпечення конкурентоспроможності окремих громад Херсонської області. Ефективною є співпраця з Британською Радою в рамках проєкту "Активні громадяни" про спільне фінансування соціальних ініціатив, залучення всіх можливих ресурсів для розвитку громади: ресурсів органів місцевого самоврядування, цільових програм донорів, спонсорської допомоги та бізнесу. Створення універсального механізму

спільного фінансування створить додаткові ресурси та кращу координацію зусиль різних суб'єктів фінансування. Наприклад, Присиваська ОТГ за Програмою малих грантів Глобального екологічного фонду, що діє в рамках Стратегічної ініціативи "Супутні вигоди доступу до низьковуглецевої енергетики" отримала 771,4 тис. грн на термомодернізацію будівель, реконструкцію систем опалення дошкільних навчальних закладів та загальноосвітніх шкіл громади.

Отже, підписання меморандумів про співпрацю сприятиме залученню інвестицій в інноваційний розвиток гуманітарних, соціальних, екологічних, енергетичних та виробничих проєктів розвитку громад.

Для залучення додаткових інвестицій у розвиток ОТГ, як свідчить досвід роботи Херсонської області, доцільно постійно брати участь у регіональних інвестиційних заходах, обласних інвестиційних ярмарках, економічних та інвестиційних форумах (наприклад, як-от "Таврійські горизонти", м. Нова Каховка) [9]. По мірі розробки інвестиційних проєктів, ОТГ у подібних заходах слід представляти окремою експозицією. Для забезпечення цього напряму діяльності, окрім підготовки техніко-економічного обґрунтування інвестиційного проєкту (пропозиції), доцільно виготовляти презентаційні рекламні матеріали та забезпечувати присутність на заходах представників від суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність на певній території.

З метою підвищення інвестиційної привабливості території громадам слід:

- за підтримки наукових установ області розробити перспективні Програми розвитку ОТГ та інструментарій їх реалізації;

- формувати позитивний імідж громади та популяризувати його серед потенційних інвесторів;

- забезпечувати розвиток інфраструктури підтримки інвестиційної діяльності;

- визначати пріоритети та потреби територій в ефективних інвестиціях, здійснювати підготовку інвестиційних пропозицій та проєктів;

- створювати сприятливі умови для ведення бізнесу та інвестування капіталу в економіку ОТГ суб'єктами господарювання різних форм власності;

- залучати перспективних іноземних інвесторів;

- задіяти всі можливі, в межах чинного нормативно-правового поля, механізми та

інструменти сприяння процесу інвестування на прозорих та цивілізованих засадах;

— здійснювати моніторинг інвестиційної діяльності та додатково стимулювати залучення інвестицій для вирішення проблем соціально-економічного розвитку громади, в першу чергу пріоритетних;

— забезпечувати надання належної інформації потенційним інвесторам всіма доступними засобами.

До основних пріоритетів для залучення інвестицій в громади відносяться:

— впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій у соціально-побутовій сфері сільських територій;

— задіяння інноваційних технік та технологій в усіх галузях економіки територіальних громад регіону (в першу чергу, в сільськогосподарському виробництві, промисловості, сфері послуг);

— реалізація проектів, пов'язаних з розвитком туристичної та рекреаційної сфери;

— розвиток переробної галузі в агропромисловому комплексі;

— раціональне та ефективне використання невідновлювальних ресурсів, у першу чергу, корисних копалин та мінеральних вод;

— розбудова комунікаційно-інфраструктурних складових, у тому числі доріг, інших транспортних комунікацій, систем зв'язку тощо.

З метою забезпечення сталого розвитку громад основними напрямками діяльності місцевих органів влади в інвестиційному процесі мають бути:

— визначення пріоритетних напрямів залучення іноземних та вітчизняних інвестицій шляхом проведення всебічного аналізу соціально-економічного стану та інвестиційного потенціалу території;

— участь у розробці та сприяння реалізації інвестиційних проектів, які мають пріоритетне значення для громади;

— надання допомоги суб'єктам підприємницької діяльності у розробці інвестиційних проектів та пошуку інвесторів для їх реалізації.

Пошук інвесторів слід здійснювати за такими напрямками:

— участь у міжнародних виставках, економічних та інвестиційних форумах із залученням суб'єктів господарювання всіх форм власності;

— забезпечення наявності інформації про громаду та інвестиційні проекти (пропозиції) у мережі Інтернет;

— використання міжнародних, міжрегіональних зв'язків членів громади.

Враховуючи розглянутий досвід залучення інвесторів, для формування привабливого інвестиційного іміджу ОТГ пропонуємо такі практичні заходи:

1. Розповсюдження інформації про привабливість території для інвесторів — підготовка та видання "візитних карток" ОТГ, сіл та селищ, рекламних проспектів, білбордів.

2. Формування, забезпечення відкритого доступу та періодичного оновлення баз даних інвестиційних та інноваційних проектів, ресурсів, нерухомості, земельних ділянок, об'єктів незавершеного будівництва, які можуть бути задіяні при реалізації інвестиційних проектів.

3. Налагодження та підтримання відносин з громадськими організаціями, ЗМІ.

4. Розвиток міжрегіонального співробітництва.

5. Налагодження зв'язків, встановлення партнерства на постійній основі, досягнення домовленостей щодо участі громад в ярмарках, виставках, презентаціях.

6. Забезпечення участі громади в реалізації цільових державних регіональних програм.

7. Інформування потенційних інвесторів щодо можливості спрямування коштів на соціальні та економічні потреби громади, збереження існуючої інфраструктури, розміщення нових виробництв і послуг, створення додаткових робочих місць.

Отже, основними джерелами отримання коштів для соціально-економічного розвитку ОТГ є: міжнародна технічна допомога, додаткові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури громади, надходження місцевих податків від суб'єктів господарювання.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Враховання чинників підвищення інвестиційної привабливості територій, впровадження запропонованих заходів формування їх привабливого інвестиційного іміджу, визначення основних пріоритетів для залучення інвестицій в громади, сприятиме: самодостатності територіальних громад; ефективному використанню наявних у них ресурсів; зростанню рівня зайнятості населення за місцем проживання; інноваційно-інвестиційному спрямуванню розвитку територій; оп-

тимальному узгодженню потреб, ресурсів, інноваційних технік та технологій й направленню їх на вирішення пріоритетних проблем ОТГ, що, у результаті, стане в подальшому основою їх сталого розвитку.

Література:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

2. Гургула Т.В. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення // Науковий вісник Мукачівського державного університету. — Сер. Економіка. — Вип. 1 (7). — С. 132—136.

3. Сторонянська І.З. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад у контексті адміністративно-територіальної реформи / І.З. Сторонянська, А.О. Пелехатий // Регіональна економіка. — 2014. — № 3. — С. 228—238.

4. Сайт Державної служби Статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Асоціація міст України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.auc.org.ua/novyna/pro-problemy-obyednannya-terytorialnyh-gromad-na-zasidannipravlinnya-kyuyivskogo-rv-amu>

6. Місцеві бюджети за підсумками 4-х місяців 2017 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/miscevi-byudzhety-za-pidsumkamy-4-h-misyaciv-2017-roku>

7. Децентралізація та реформа місцевого самоврядування: результати другої хвилі соціологічного опитування / Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.slgcoe.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Analitichnyi>

8. Сайт Григорівської сільської ради Присиваської ОТГ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://grygorivska-gromada.gov.ua>

9. Децентралізація на власному досвіді: в яких регіонах найбільш позитивно оцінюють реформу? / Сайт Національної ради реформ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/decentralizaciya-na-vlasnomu-dosvidi-v-yakyh-regionah-naybilshpozytyvno-ocinyuyut-reformu>

reforms.in.ua/ua/novyna/decentralizaciya-na-vlasnomu-dosvidi-v-yakyh-regionah-naybilshpozytyvno-ocinyuyut-reformu

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "On Approval of the Concept of Reforming Local Self-Government and Territorial Organization of Power in Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (Accessed 28 Feb 2018).

2. Hurchula, T.V. (2017), "Financial provision of the capacity of territorial communities: problems and ways of their solution", *Naukovyj visnyk Mukachivs'koho derzhavnogo universytetu*. — Seriiia Ekonomika, vol. 1 (7), pp. 132—136.

3. Storoniian's'ka, I.Z. and Pelekhatyj, A.O. (2014), "Financial support for the development of territorial communities in the context of administrative-territorial reform", *Rehional'na ekonomika*, vol. 3, pp. 228—238.

4. State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 28 Feb 2018).

5. Association of Ukrainian Cities (2018), available at: <http://www.auc.org.ua/novyna/pro-problemy-obyednannya-terytorialnyh-gromad-na-zasidannipravlinnya-kyuyivskogo-rv-amu> (Accessed 28 Feb 2018).

6. National Council for Reforms (2018), "Local budgets for the results of 4 months of 2017", available at: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/miscevi-byudzhety-za-pidsumkamy-4-h-misyaciv-2017-roku> (Accessed 28 Feb 2018).

7. Council of Europe Programme (2018), "Decentralization and Local Self-Government Reform: Results of the second wave of sociological survey", available at: <http://www.slgcoe.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Analitichnyi> (Accessed 28 Feb 2018).

8. Grigoryevskaya village council Prisyvaska united local community (2018), available at: <http://grygorivska-gromada.gov.ua> (Accessed 28 Feb 2018).

9. National Council for Reforms (2018), "Self-centered decentralization: which regions are most positively evaluated by the reform?", available at: <http://reforms.in.ua/ua/novyna/decentralizaciya-na-vlasnomu-dosvidi-v-yakyh-regionah-naybilshpozytyvno-ocinyuyut-reformu> (Accessed 28 Feb 2018).

Стаття надійшла до редакції 14.03.2018 р.